

ципи на самия автор. „Пушкиноведите от миналото, пише Германов, а и някои съвременни, схващат Онегин само като „излишен“ човек. Други в по-ново време го обявиха за декабрист или най-малко за темен съмишленик“ (с. 58). Авторът на книгата се насочва към едно рационално осмисляне на правдивото, към един убедителен синтез на разнородните особености, с категорично становище, което е дълбоко мотивирано. То е насочено към противоречивия облик на героя, към неговите дутания, както и към положителните изяви на ума и духовността му. В прещенките и съжденията — и тук, и другаде — наблюдаваме един полемичен подтекст, който преоценява, без да осъжда едностранчиво, който се стреми към обективно откриване на истината. В изказванията на литературоведа има и елемент на недоизказаност, поставят се и въпроси, на които не се дава отговор — те са предназначени за читателите, както, разбира се, и за изучаващите руска класическа литература. Съсем очевидно е, че и този труд на Г. Германов е колкото научен по своята същност, толкова и предназначен за изучаване във връзка с преподаването на руска класическа литература в университета. И все пак методическият елемент е на втори план, той в ни най-малка степен не принижавя; равнището на интерпретирането и анализите си остава високо въпреки достъпността на изложението.

Стремежът да се представят цялостни портрети на големите руски писатели е свързан с необходимостта да се каже всичко съществено за тях, в това число и неща, които са известни. Толкова много е писано за такива гении като Гогол, Тургенев, Толстой! И все пак Германов търси свои акценти в анализирания, поставя проблеми, които са интересни от гледна точка на нашата култура и на народността ни самосъзнание, както и с оглед на цялостната задача. Специално се набляга на тези моменти, които са свързани с нашата история. Например живо и интересно се говори за участието на Л. Толстой в обсадата на Силистренската крепост, за отношенияето му към Априлското въстание и Руско-турската освободителна война. Характеризира се и рецепцията на великия писател, и на неговото творчество у нас с различните преводи и оценки.

Въпросът за отношенията между двете братски страни и литература е разглеждан задълбочено и с познаване в главите „Априлското въстание и руската литература“ и „Освободителната война в руската литература“. Особено се подчертава братското отношение на съществуване и общ от страна на руските писатели, тяхната съпричастност към борбите на народа ни, към жаждата му за свобода. Тук интересните факти, които литературоведът анализира с умение, са съчетани с обобщения, насочващи към характерни тенденции в хуманистичната руска литература, в метода и подхода на писателите, които винаги стоят близо до народа и историческата му съдба.

Трудът на Георги Германов насочва вниманието ни към големи явления в литературата на миналия век, към образи и проблеми, които са имали и имат силно въздействие, които са истинска школа за естетическо възпитание, пример за жизнена и творческа позиция, за народностно разбиране и оценяване.

Иван Попиванов

ИСТИНСКИЯТ ПЪТ КЪМ ИСТИНАТА. „НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ДИАЛЕКТИКАТА (КЪМ МЕТОДОЛОГИЯТА НА ИЗУЧАВАНЕ НА ИНТЕРНАЦИОНАЛНОТО ЕДИНСТВО НА СЪВЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА)“ ОТ ЮРИЙ СУРОВЦЕВ М., „Хул. л-ра“, 1982

Уместно е да си припомним фразата, произнесена от Луначарски в периода на „богостроителските“ увлечения: „Може би се заблуждаваме, но търсим.“ „Приличаща на истина“, тази фраза не закъсня да предизвика искрометната ирония на В. И. Ленин, който в предговора към първото издание на „Материализъм и емпириокритицизъм“ отбелязва: „... първата половина на тази фраза съдържа абсолютна, а втората — относителна истина.“¹ Смыслът на иронията е пределно ясен: пътят към истината също трябва да бъде истински. . .

За това задължително условие на научно изследване не се уморява да напомня Ю. Суровцев², насочвайки вниманието си към проблемите на националното многообразие и интернационалното единство на съветската литература, която, както сам признава, вече три десетилетия представлява „съществена част от творческите интереси на автора на дадената книга“. „Действително може да се отиде много далеч (от истината!), ако руската история, както и историята на всеки друг народ, се изучава от гледна точка на „силата на духа“ и „верността към идеята“, без да се придава значение на такива дреболии като н а с о ч е н о с т на „духа“ и с ъ д ъ р ж а н и е на „идеята“. . .“ — отбелязва авторът на едно място. „Защо не искат да разберат други критици („разделители“ и замъглители на социално ясни истини), че художественото изследване на характеристиките на нашите съвременници, в това число и в „национален аспект“, от гледна точка на „националната самобитност“, е дело на цялата наша многонационална литература, на всички писатели, които се стремят към художествената правда и я постигат?“ — недоумява Ю. Суровцев на друго място. „Критичното разглеждане на всяка една теоретична конструкция предполага преди всичко проверка на нейната фактическа

¹ В. И. Ленин. Пълни събрани съчинения. Т. 18, с. 10.

² Юрий Суровцев. Необходимостта на диалектиката (Към методологията на изучаване интернационалното единство на съветската литература). М., 1982.

обоснованост“ — настоява той на трето място. И обобщава на четвърто, обяснявайки максималното задълбочаване на книгата в литературнокритическите спорове и дискусии през 60-те и 70-те години: „Та нали ние пишем не заради самото разпалване на полемики, а за да се убедим взаимно, че предлаганите пътища по-надеждно водят към истината“ . . .

Многого и различни статии, съставили рецензираната книга, са паметни още от времето на техните първи публикации във вестници и списания не само като фрагменти от творческата биография на автора, но преди всичко като видими хоризонти в общото движение на литературоведската наука и литературната критика. Най-ранната от тези статии датира от 1964 г., а най-късната — от 1975 г. Връщайки се към тях в началото на 80-те години, Ю. Суровцев е намерил за необходимо да придружи всяка една с проблемно-исторически коментар, показващ отношението му „към един или друг въпрос в дадения, в настоящия момент“. Така се появява не само набраните курсивно кратки авторски бележки по повод предишни статии или в предговорите към тези статии, но и големите обширни глави „От опита на 70-те“, писани през 1980—1981 г. Всичко, взето заедно, образува монолитна органична сплав, която предава книгата от мозайчна пъстрота и ѝ придава характер не на сборник от несвързани една с друга статии, а на стройно монографично изследване на сложните многопосочни „взаимоотношения на интернационалното и националното начало в художествената култура (преди всичко в литературата, и то в нашата, съветската литература)“. За решаването на тази главна тема в еднаква степен „работят“ и общетеоретичните, и конкретизиращите ги полемични раздели на книгата. Обединяването на първото и второто в едно цяло, както свидетелства Ю. Суровцев, било за него „задача, творчески особено привлекателна“.

В „Полемични маргиналии“, публикувани през последните години във „Вопросы литературы“ и „Знамя“, Ю. Суровцев ясно определя най-важните параметри на истинския път към истината: диалектичност, историческа конкретност, строга (но не опростено-схематична!) социалност на аналитичния поглед върху предмета на изследването. Или, казано иначе, последователна, осъзната опора на изследователската мисъл върху научната методология на марксистско-ленинската теория, която „обединява в себе си, естествено и изцяло, посочените условия“.

Постоянният, съществуващ вече десетилетия интерес на Ю. Суровцев към методологичните основи при изучаването на историческите съдби и съвременния идейно-художествен опит на разностранните литератури на съветските народи е накарал автора да изнесе в началото на книгата статиите, посветени на Лениновото естетическо наслед-

ство, без чието дълбоко, всестранно усвояване „не може да има днес никаква истинска и а у ч н а естетика“. Разбира се, разсъждавайки, „никой от нас няма да напише така, както е написал Ленин за Толстой, но нито един от нас няма да напише нищо сериозно, ако методологията на Лениновите работи за Толстой не стане наша плът и кръв, ако не бъде усвоена органически“. Пък и не само на тези или други работи, непосредствено засягащи проблемите на художествената култура, творчеството на най-изтъкнатите ѝ майстори. . . . Към нашето литературознание, към нашата естетика, към нашата критика можем да отнесем целия гигантски масив от написаното и казаното от Ленин за революцията, за социализма — цялото Лениново наследство“, всички му „изводи и призови, тези концентрирани кристали на анализа и волята“.

В обемния, многоизмерен контекст на тази система от социални, политически, философски и собствено естетически възгледи, неотделими звена от която са статиите на В. И. Ленин за Толстой, или писмата на Горки, положили — принципно важен извод! — основите на теорията на социалистическия реализъм, Ю. Суровцев разглежда и Лениновото учение за социално-разнопосочните култури във всяка национална култура на класово-антагонистичното общество. Единствено то е безотказният „ключ за разбирането на класическото наследство и изобщо за разбирането на националната специфичност на културата, на нейния исторически опит“. Изпъл „класовата“ реалност в националния въпрос, подчертава изследователят, е невъзможно да бъдат обяснени даже онези отчетливо изразени противоположности, предизвикани от рязкото разграничаване, от крайната поляризация на „двете култури“, особено очевидни „в периоди на революционни изостряния, на разтърсвания на стария живот и в период на непосредствена подготовка на социалните катаклизми“. Още по-трудно е да се открие фронтът на „двете култури“, когато той преминава не между такива противоположни полюси, каквито са например пазителската идеология на „официалната народност“ и идеологията на революционната демокрация, а през съзнанието, през творчеството на един художник, откликвайки с драматизма на неговите вътрешни противоречия. Подобни противоречия — развива Ю. Суровцев своята мисъл, позовавайки се отново на Лениновите статии за Толстой, — които се коренят в крайна сметка в противоречивостта на социалната действителност, в сложните преплитания на „двете култури“, са свойствени (така или иначе) за творчеството на много и много големи художници-хуманисти от миналото. „Тъй че, определяйки сегашното си отношение към руската класика на основата на ленинските критерии за „двете нации“ и „двете култури“, ние все пак сме призвани да проявим внимателно уважение към постиже-

нията на революционно-демократичната критика и да предприемем убедителна защита на Достоевски от претенциите на вчерашната контрреволюция и на днешния антисъветизъм. Но да уважаваме не значи да превръщаме в икона, да защитаваме — не значи да премълчаваме контрастите. Непреходните уроци на Лениновата диалектика задължават „да видим вътрешните противоречия на предмета, борбата на противоположните страни в него, правилно да оценим изхода от тази борба“. Затова трябва по-често да се спомням тези, „които искат „обновено“ да прочетат и Добролюбовите статии, и Лениновите „Критически бележки по националния въпрос...“

От реформистка гледна точка, чинто гносеологически генезис и социална същност са разкрити убедително в книгата на Ю. Суровцев, и още повече от откровено ревизионистка гледна точка, култивираща деидеологизацията на науката и изкуството, подобни изводи, основани върху марксистко-ленинската теория за нацията и националната култура, противоречат на естетиката, разтварят литературата в политиката. Отхвърляйки този предпочитан жуел на ревизионизма, Ю. Суровцев резонно напомня, че никому още в историята не се е удало не на думи, а на дела да изхвърли идеологията от областта на писателското творчество, въпреки че тези опити са нямали и нямат чет. „Загубата на идеологически ракурс“ в представите и съжденията за изкуството е принципиално чужда на неговата естетическа природа, на художествената му специфика, и затова текущата литературна критика страда не от излишък на „идеологичност“, а от размитост на социалните критерии, на класовите ориентирни.

След тези наблюдения и изводи, нека все пак си зададем въпроса: как да съотнесем тези наблюдения и изводи с идейно-художествения опит на съвременната съветска многонационална литература? Ами ако са прави назоваването и неназоваването от Ю. Суровцев опоненти, бързачи да припишат социално-класовите критерии на „двете култури“ на дореволюционното минало, признаващи изключително отминалото историческо значение. За разлика от други изследователи, които или не дават изобщо отговор на този закономерно възникващ въпрос, или отговарят доста общо, приблизително, Ю. Суровцев обстойно пояснява своето разбиране на проблема. Към д н е ш н я а т а културна ситуация на развития социализъм, в качеството си на нейно о б я с н е н и е, теорията за „двете култури“ действително е неприложима и неприлагаема. Но от това съвсем не следва, че е дошло времето да я отнесем в архива. Незатворена в себе си, съветската многонационална литература е неотделима част от съвременната социалистическа култура, създаваща се в страни с различна степен на развитие, представляващи различни „типологии“ на социализма. Включвайки се в това общо движение, съветската многонационална ли-

тература със силата на своите идеи и образи прокарва в него дълбоко пълноводно русло. Не само целенасочено, но и целеуказващо. . .

Ю. Суровцев е изхождал от основополагащите принципи на Лениновата теория за „двете нации“ и „двете култури“ още в началото на 60-те години, когато се е изказал като инициатор на дискуссионното обсъждане на проблемите на националното своеобразие на литературата. Той е бил един от първите, който се е усъмнил в научната състоятелност на методологията, по навик свеждаща националната самобитност на писателския талант и литературата, взети заедно, към „аксиоматичния“ национален характер — психическия облик на нацията, който беше призван да проясни истината, а в действителност я затъмни и обърка. „Ако разсъждаваме от гледна точка на тези, които смятат, че националното своеобразие на изкуството е само изразяване на националния характер, то по какъв свръхлогичен начин ще обясним факта, че един и същ национален характер неизвестно защо се „изразява“ съвсем по различен в изкуството на един и същ народ в един същ и исторически период?“ — недоумяваше Ю. Суровцев. И още: „Няма такава особеност на националното изкуство, която би могла да се „сведе“ към особеностите на националната психика. Не психологията на нациите, а тяхната социална история, своеобразието на тази социална история е здравата почва на националното своеобразие на изкуството. Тя е и методологическият ключ за обяснението на това своеобразие.“

Кой ще спори днес с това? Изключенията са толкова редки, че Ю. Суровцев ги споменава само в бележките под линия към последователни, придружаващи включените в книгата статии. И все пак е рано да се смята за изчерпан старият спор. Щом съществуват изключения, в един случай от хаотично емоционален, а в други — от подчертано концептуален характер, остава и необходимостта „да се воюва срещу описанията на „чертите“, срещу неудържимите абсолютизации на ролята на националния характер, срещу лекомислената „епитетомания“. . . и прочие реликви на изживялата себе си методология. Само след окончателното ѝ погребване — в това се състои конструктивният смисъл на продължаващия спор — стават възможни разгръщането на предишните плацдарми, устремането към новите хоризонти на изследването. Тези хоризонти са набелязани плодотворно от Ю. Суровцев, който разсъждава, че „отказвайки се от абсолютизацията на понятието „национален характер“, ние няма да започнем да подценяваме силата на художествената култура в нейното „обратно“ въздействие върху живота на народа на нацията“. Напротив, като изучаваме механизма, като разкриваме пружините на това въздействие, ние ще бъдем непоколебимо верни на социално-историческата конкретност на научната истина като изходно методологи-

ческо условие, обосновано в по-стара статия и в днешни коментари към нея...

Безнадеждно е в пределите на една, та дори и обширна рецензия подробно да се разгледат всички статии-раздели, съставили книгата на Ю. Суровцев. Но е полезно поне да изброим техните повтарящи се мотиви, нагледно свидетелстващи за многопроблемността и многоаспектността на главната тема за националното многообразие и интернационалното единство на съветската литература. Най-важният от тях е мотивът за диалектиката на общото и особеното, дефинирана с ясна и точна формула: „Интернационалното е винаги национално, националното е винаги, така или иначе, интернационално. Именното националната специфика е спецификата на проявата на общото.“ Прилагайки последователно тази ключова формула към понятията „социалистическо съдържание“ и „национална форма“, „национални стилове“ и „международна стилова течения“, Ю. Суровцев ги разглежда в динамиката на историческото движение, направлявано и стимулирано от Лениновия план за строителството на новата социалистическа култура в многонационалната страна като култура социално и идеологически еднотипна. При това самото единство на съветската литература е явление гъвкаво и подвижно, исторически променящо се в хода на непрекъснатото обогатяване на творческия метод, стиловете и жанровете — взаимосвързаните фактори на многонационалния литературен процес, образно уподобен веднъж с „разширяващата се вселена“. Но да продължим предложената аналогия: колкото по-широка е „вселената“, толкова по-пълно се възпроизвежда в нея социалистическото интернационално съзнание, което „не прави съветския многонационален народ единна етническа общност, но се проявява в качеството си на изключително важна характеристика на съветския народ като нова историческа общност на хората“.

Проследявайки закономерностите на формирането, развитието и обогатяването на социалистическото интернационално съзнание, Ю. Суровцев не оставя далеч от аналитичното си внимание нито психологията на писателското творчество, нито дълбочинните промени в естетическото му възприемане от читателите.

Наситена с полемика, книгата на Ю. Суровцев понякога сама предизвиква спор. Най-вече във връзка с оценките на отделни произведения, използвани като потвърждение на едно или друго положение, по-рядко — по повод същността на изказаните положения.

Убедителна по своята научна аргументация е статията „Какво значи „ускорено развитие“ на литературата“. Безспорен е поле-

мичният коментар към нея, насочен преди всичко срещу предприетото от В. Кожинов преразглеждане на периодизацията на историята на руската литература, в резултат на което в нея просто не е останало място за критически реализъм. Но развенчавайки „абстрактната схема“, на която наистина „не е съдено да разбере“ нито своеобразието на световния литературен процес като цяло, нито националното своеобразие на въвлечените в него литератури, Ю. Суровцев е оставил извън пределите на разговора опита на съветските младописмени или новописмени литератури, въпреки че понятието „ускорено развитие“ първоначално им е задължено със своето възникване. Тогава какво да правим с тях? Да наречем ли тяхното развитие ускорено или да не го наричаме? Но в световната култура то действително е безпрецедентно, уникално. Започнали своя път непосредствено от фолклора, от традицията на устното народно творчество, те са стигнали до съвременния реализъм в паметта на едно читателско поколение, като по този начин са успели да решат наистина грандиозната задача, поставена от В. И. Ленин: „за години, за десетилетия да се стопи културният дълг на много столетия“³. Един изследовател наричат това „културен взрив“, други го определят като „ускорено развитие“. Но нима същността на проблема е в термините? Термините могат да се променят, но закономерността, която са назовавали, все едно ще остане и настойчиво ще потърси ново определение, отговарящо на историческите й мащаби...

Нека повторим: болшинството статии, съставили рецензираната книга, са писани по повод литературнокритически дискусии от 60-те и началото на 70-те години и изцяло са били потопени в тогавашната им проблематика. Когато застанаха една до друга като глави от монографична книга, съпроводени от коментари-послеслова, в тях се появи качество, което преди това, в изолирани публикации, не беше така ярко. Най-вярно ще бъде да го наречем съзидателна енергия на синтезираща мисъл, свободно открита и за задълбочен анализ, и за фундаментални обобщения на опита, натрупан както от самата литература, така и науката за нея. Непримиризм, неотстъпчив в принципиалния спор, засягащ корените основи на марксистко-ленинската методология, Ю. Суровцев е отзивчив и внимателен към позитивните натрупвания на литературознанието и критиката, които са толкова повече, колкото по-истински е техният път към истината. По този общ път на книгата „Необходимостта на диалектиката“ ѝ е съдено да стане един от най-надеждните ориентир.

Валентин Оскоци

Преведе от руски: Димитрина Панайотова

³ Спомени за В. И. Ленин. Т. 5. М., 1969, с. 65.

SOMMAIRE

Miléna Tzanéva — Le Poète et la Société	3
Snéjana Zaréva — L'ouvrage „Compères“ de Ivan Vazov en tant que phénomène bulgare de psychologie populaire	15
Stoyan Iliev — Le drame poétique de Dimtcho Débélianov ou le drame du romantisme tardif	25
Rosalia Likova — Nicolaï Raïnov — symbolisme et modernisme dans la prose bulgare	44
Sabina Beliaéva — Homme, mouvement, chemin	69
Pirine Boïadjiev — „Le cas“ Panait Stantchev-Tcherna	90
Igor Zolotouski (Moscou) — Gogol à Moscou (à l'occasion du 175 ^e anniversaire de la naissance de l'écrivain russe)	106
<i>Communications scientifiques</i>	
Karol Telbizov — La littérature bulgare du Banat (revue bibliographique)	127
Yonka Naïdénova — Le chemin de Petoefi vers le lecteur bulgare	143
<i>A travers la presse étrangère</i>	
Lu dans les revues littéraires de France et des Etats-Unis	161
<i>Revue</i>	
Guéorgui Dimov — „Sophrony de Vratza“, par Ivan Radev	166
Ivan Popivanov — Un exemple de position créatrice („Sommets de la littérature russe classique“ par Guéorgui Guermanov)	170
Valentin Oskotzky — Le véritable chemin vers la vérité („La nécessité de la dialectique). De la méthodologie au sujet de l'étude de l'unité internationale de la littérature soviétique“, par Yuri. Survtzev)	171

СП. „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“ ПРИЕМА ЗА ПУБЛИКУВАНЕ СТАТИИ С ОБЕМ
ДО 40 СТАНДАРТНИ МАШИНОПИСНИ СТРАНИЦИ. РЪКОПИСИ, НАДВИШАВАЩИ
ТОЗИ РАЗМЕР, НЕ СЕ РАЗГЛЕЖДАТ ОТ РЕДКОЛЕГИЯТА

Адрес на редакцията: сп. „Литературна мисъл“, ул. „Чапаев“ 52,
бл. 17, 1113 София, тел. 73-31 (вътр. 39-94)

© Институт за литература
при БАН
1984
с/о Jusautor, Sofia

Технически редактор *К. Иванова*

Коректор *Е. Котева*

Дадена за набор на 16. I. 1984 г.

Подписана за печат на 12. IV. 1984 г.

Формат 70/100/16

Печатни коли 10,88

Издателски коли 14,10

Тираж 1670

Изд. индекс 9621

Годишен абонамент 12 лв.

Отделна книжка 1,30 лв.

Печатница на Издателството на Българската академия на науките

1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 6

Поръчка 146